

Μακεδονικά τόμος 9
1969 Θεσσαλονίκη
σελ. 48-63

ΤΟ ΧΩΡΙΟ «ΧΩΣΤΙΑΝΕΣ» ΤΟΥ ΘΕΜΑΤΟΣ ΜΟΓΛΕΝΩΝ¹

Τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1184 ἐκδόθηκε ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα Ἀνδρόνικο Α΄ Κομνηνὸ (1183-1185) «πρόσταξις»², στὴν ὁποία περιέχονται σαφεῖς μαρτυρίες γιὰ τὴν παρουσία βλαχικοῦ στοιχείου στὸ θέμα Μογλενῶν. Ἀφορμὴ γιὰ τὴν ἐκδοσὴ τῆς ἔδωσαν οἱ Κομάνοι - προνοϊάριοι τοῦ θέματος Μογλενῶν μὲ τὴ συστηματικὴ ἀθέτηση τῶν φορολογικῶν τους ὑποχρεώσεων ἀπέναντι στὴν Ἀθωνίτικη μονὴ τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου καὶ μὲ τὶς πέρα ἀπὸ τὶς ἀρμοδιότητές τους παρεμβάσεις στὶς οἰκονομικὲς σχέσεις ἀνάμεσα στὴν ἴδια μονὴ καὶ σὲ παρόικους τοῦ θέματος³. Ἀναφορικὰ μὲ τὸ βλαχικὸ στοιχεῖο, διακρίνονται στὸ αὐτοκρατορικὸ αὐτὸ ἔγγραφο τῆς Μεγίστης Λαύρας δύο ομάδες Βλάχων : Βλάχοι «διαφέροντες»⁴ τῆ εἰρημένη μονῆ (τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου)⁵ καὶ Βλάχοι «ἀλλότριου»⁶ (φυσικά, γιὰ τὴ μονὴ Ἁγίου Ἀθανασίου, ἐφόσον ἀντιπαραβάλλονται σὲ αὐτοὺς οἱ «διαφέροντες»)⁷. Μαζὶ μὲ τοὺς «ἀλλοτρίους» αὐτοὺς «βλάχους» ἀναφέρονται καὶ «βούλγαροι»⁸, ἐνῶ δὲν συμβαίνει νὰ μνημονεῦονται καὶ Βούλγαροι «διαφέροντες» ἢ «οἰκείοι» τῆς μο-

1. Γιὰ τὴ σύνταξη τοῦ παρόντος ἀρθροῦ πολὺτιμη μοῦ στάθηκε ἡ συμπαράσταση τῶν σεβαστῶν μοῦ Καθηγητῶν κ. Νικολάου Π. Ἀνδριάτη, Καθηγητοῦ τῆς Γλωσσολογίας στὸ Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, καὶ κ. Ἀποστόλου Ε. Βακαλοπούλου, Καθηγητοῦ τῆς Ἱστορίας τῆς Νεωτέρας Ἑλλάδος στὸ ἴδιο Πανεπιστήμιο, πρὸς τοὺς ὁποίους ἐκφράζω τὶς ἀπειρες εὐχαριστίες μοῦ. Ἐπίσης εὐχαριστῶ θερμὰ τὸν κ. Στέφανο Ι. Παπαδόπουλο, Καθηγητὴ τῆς Ἱστορίας τῆς Νεωτέρας Ἑλλάδος στὸ Πανεπιστήμιο τῶν Ἰωαννίνων, καὶ τὸν κ. Ἰωάννη Κ. Χασιάτην, Διδάκτορα, βοηθὸν τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, πού εἶχαν τὴν καλωσύνη νὰ διαβάσουν τὸ χειρόγραφο μοῦ καὶ νὰ μοῦ κάνουν πολλὰς χρήσιμες ὑποδείξεις καὶ διορθώσεις.

2. Γιὰ τὴν χρονολόγησιν τῆς ἐκδοσης τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ βλ. D. Anastasijevic et G. Ostrogorsky, Les Koumanes pronoiaires. Melanges H. Gregoire. «Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire Orientales et Slaves», XI (1951), 23.

3. Βλ. τὸ κείμενο τοῦ ἐγγράφου στοὺς RC 47 (= Rouillard et Collomp, Actes de Lavra, Πρόσταξις d'Alexis I Comnène, 47).

4. Ἦσαν δηλ. φόρου ὑποτελεῖς στὴν μονὴ τοῦ Ἁγ. Ἀθανασίου.

5. RC 47, στ. 22· πρβλ. καὶ στ. 30-31 : «βλάχοι τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου»· στ. 48 : «(βλάχοι) ὑπ' αὐτὴν (μονὴν ἁγίου Ἀθανασίου) ὄντες».

6. Ἐ. ἀ., στ. 12.

7. Ἐ. ἀ., στ. 22 : «Ἀλλὰ καὶ οἱ διαφέροντες...».

8. Ἐ. ἀ., στ. 13-14 : «ἀλλοτρίους βλάχους ἢ βουλγάρους».

νῆς¹. Ἀνάμεσα στὶς κτήσεις πού εἶχε ἡ μονὴ τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου στὸ θέμα Μογλενῶν, ἀναφέρεται καὶ τὸ «χωριὸν Χώστιανες»², ὄχι γιὰτὶ οἱ κάτοικοί του ἔχουν ἀνάμιξη στὰ ζητήματα πού προκάλεσαν τὴν ἐκδοσὴ τοῦ ἐγγράφου, ἀλλὰ ἐντελῶς συμπτωματικά : γιὰτὶ «ἐντὸς τῶν δικαίων» τοῦ χωριοῦ αὐτοῦ ὑπάρχει ἓνα μοναστήρι, ὅπου ἔχει δημιουργηθῆ κάποιο πρόβλημα ἀπὸ «προσκαθημένους» σὲ αὐτὸ «δουλευτάς τινας»³. Γι' αὐτὸ δὲν γίνεται κανένας λόγος γιὰ τοὺς κατοίκους τοῦ χωριοῦ «Χώστιανες»· ἐξυπακούεται μόνο ὅτι ἦσαν «διαφέροντες» στὴ μονὴ τῆς Μεγίστης Λαύρας, ἐφόσον τὸ χωριὸ ὑπαγόταν «ὑπ' αὐτήν»⁴.

Ἡ «πρόσταξις» τοῦ Ἀνδρόνικου Α΄ Κομνηνοῦ δὲν εἶναι τὸ μοναδικὸ ἔγγραφο πού περιέχει τὴν μαρτυρία τοῦ χωριοῦ «Χώστιανες». Ἐκατὸ περίπου χρόνια παλαιότερα — συγκεκριμένα στὰ 1086 — ἀπὸ τὸν «Χρυσόβουλλον Λόγον» τοῦ Ἀλεξίου Α΄ Κομνηνοῦ (1081-1118), ἀρ. 3 D⁵, παραδίδεται ὑπὸ τὸν τύπο «Χοσιτιάνη»⁶ τὸ ὄνομα ἐνὸς χωριοῦ πού ὑπαγόταν στὸ θέμα Μογλενῶν⁷ καὶ πού ὁ αὐτοκράτορας παραχωροῦσε ὡς «δωρεάν» στὸν «πρόεδρον καὶ κατεπάνω Ἀβύδου» Λέοντα Κεφαλᾶν, «εἰς ἀνταμοιβὴν» τῆς νίκης του κατὰ τοῦ Βαϊμούνδου στὴν Λάρισα. Μιὰ τρίτη μαρτυρία, πού περιέχεται σὲ ἔγγραφο τοῦ ἴδιου αὐτοκράτορα καὶ πού ἀναφέρεται σὲ συνέχεια τῆς ἴδιας ὑπόθεσης γιὰ τὸ ἴδιο χωριὸ, μᾶς δίνει τὸν τύπο «Χοσιτιάνους»⁸, συνδέοντας ἔτσι, μὲ τρόπο πού δὲν ἀφήνει περιθώρια γιὰ ἀμφισβήτηση, τοὺς τύπους «Χοσιτιάνη» καὶ «Χώστιανες» (πού τοὺς χαρίζουν ἑκατὸ σχεδὸν χρόνια) σὰν παραλλαγὰς ἐνὸς καὶ τοῦ ἴδιου ὀνόματος, ἐνὸς καὶ τοῦ ἴδιου χωριοῦ.

Ἄλλὰ ποῖα εἶναι ἡ προέλευση τοῦ τοπωνύμιου αὐτοῦ; Ἡ παρουσία τοῦ χ σὲ ὄλους τοὺς παραδιδόμενους τύπους ἀποδεικνύει ὅτι πρόκειται γιὰ προβλαχικὸ ὄνομα, γιὰτὶ ἡ διάλεκτος τῶν Βλάχων πού ἐγκαταστάθηκαν στὸ θέμα Μογλενῶν δὲν διατηρεῖ τὸ χ στὴν ἀρχὴ τῆς λέξης⁹. Ὡστόσο, τὸ τοπωνύμιον

1. Ὁ ὄρος «οἰκείον» περιέχεται στὸ ἔγγραφο σὲ ἀντιπαραβολὴ μὲ τὸν ὄρο «ἀλλότριον», στ. 12-13.

2. Ἐ. ἀ., στ. 51.

3. Ἐ. ἀ., στ. 51-63.

4. Ἐ. ἀ., στ. 51.

5. 3 D (= Fr. Dölgel, Aus den Schatzkammern des Heiligen Berges. 115 Urkunden und 50 Urkundensiegel aus 10. Jahrhunderten. Im Auftrage und mit Unterstützung der Bayerischen Akademie der Wissenschaften. München. Nr. 3, Chrysobullos Logos des Kaisers Alexis I Komnenos (1081-1118).

6. D. 3, στ. 6, 14. Πρβλ. RC 41 : «Χοσιτιάνη».

7. D. 3, στ. 14 : «τὸ διαληφθὲν ἐν τῷ θεματι τῶν Μογλενῶν χωριὸν τὴν Χοσιτιάνη».

8. RC 42, στ. 34 : «τοῦ χωριοῦ Χοσιτιάνους τοῦ ἐν τῷ θεματι τῶν Μογλενῶν διακειμένου». Πρβλ. καὶ στ. 39, 61, 74.

9. Βλ. G. Weigand, Vlach-Meglen. Eine ethnographisch-philologische Untersuchung. Leipzig 1892, σ. 20, καὶ πρβλ. Th. Capidan, Meglenoromânii. I. Istoria și graiul

αυτό φαίνεται ότι έχει λατινική προέλευση. Ρίζα του είναι πιθανώς το ουσιαστικό *hostia* (σφάγιο, θύμα). Από τις καταλήξεις, ή -άνους που εμφανίζεται άκλιτη¹ και που παραφθορά της φαίνεται να είναι ή κατάληξη -ανες, που έχει ήδη απολέσει τον τόνο και που εμφανίζεται επίσης άκλιτη², δεν μπορεί να είναι άλλη από την λατινική -anus, που ακριβώς επειδή είναι ξένη, εκφέρεται ομοιότροπα σε όλες τις πτώσεις. Επειδή όμως ή κατάληξη αυτή είναι γνωστή σαν παραγωγική επιθέτων που κατάγονται από κύρια ονόματα και που πήραν τη σημασία εκείνου που ανήκει στο δηλούμενο από το κύριο όνομα (π.χ. *Sulla - Sullanus*) ή από προσηγορικά (π.χ. *Montanus, Urbanus*) και άλλα, που εν συνεχεία αποδεσμεύτηκαν και έγιναν τὰ ἴδια κύρια (π.χ. *Tertulianus* κλπ.)³, θὰ μπορούσε ἴσως τὸ τοπωνύμιο «Χοστιάνους» νὰ ἐρμηνευθῆ σαν «τόπος τοῦ θύματος» ἢ «τόπος κάποιας λατρείας με κύριο χαρακτηριστικό τὴν προσφορά θύματος». Μία τέτοια ἐτυμολογία μᾶς μεταφέρει σὲ χρόνια ρωμαϊοκρατίας, κάπου στὸ τρίτο τμήμα τῆς Μακεδονίας (*Macedonia Tertia*)⁴, ἐφόσον ἡ περιοχή τοῦ μετέπειτα θέματος Μογλενῶν, ἢ παλιά Ἄλμωπια, ἀναμφισβήτητα ὑπαγόταν δλόκληρη στὸν τομέα τῆς Πέλλας. Ἄλλὰ σὲ ποιὸ σημεῖο τοῦ τμήματος αὐτοῦ τῆς Μακεδονίας βρισκόταν τὸ χωριό, μόνο τὸ σύγχρονο τοπωνυμικὸ τῆς ἴδιας περιοχῆς μπορεί νὰ μᾶς πληροφορήσει. Πραγματικά, τὸ τοπωνύμιο *Uošan'* (καὶ *Uošin'*)⁵, που ἀνήκει στὸ βλαχόφωνο χω-

lor. București 1925, σ. 67, 138 - 139. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἡ παραβολὴ αὐτὴ γεννάει ἐρωτηματικά, γιατί, ἐνὸς ὁ Weigand γράφει γιὰ «ἐξαφάνιση ἢ καλύτερα γιὰ τροπὴ» τοῦ χ τῶν ἐλληνικῶν καὶ σλαβικῶν λέξεων σὲ u, ὅπως στὴ λέξη *mor* (<<χορὸς>>κουτσοβλαχ. *hogu*) ἢ στὴ λέξη *surumau* (<<σίρομα>>ιστρο/ρουμ. *siromah*), πάνω στὸ ἴδιο θέμα ὁ *Capidan* σημειώνει τὴν πτώση τοῦ χ στὴν ἀρχὴ τῆς λέξης (*ranes* (*hranesc*)), παραθέτει μόνον παράδειγμα φωνηεντοποίησης στὸ μέσο τῆς λέξης (*streaua* (*streha*)) καὶ σημειώνει ἐπίσης τὴν πτώση τοῦ στὸ τέλος τῆς λέξης (*vla* (*vlah*)), χωρὶς νὰ ἀναφέρῃ καὶ περίπτωση φωνηεντοποίησης. Οἱ ἀντιφάσεις αὐτὲς ὀφείλονται στὸ γεγονός ὅτι ὁ Weigand ἐργάστηκε περισσότερο στὴ *L'umnitsa* (ἑ.ἀ., σ. XVII κ. ἐπ.), ἐνὸς ὁ *Capidan* στὴ Θεσσαλονίκη με τοὺς μαθητὲς του, ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ περισσότεροι κατάγονταν ἀπὸ τὴν Ὀσσην, καὶ ἔτσι ὁ καθένας τοὺς ἄκουσε διαφορετικὸ ἴδιωμα. Με τὸ χ στὴ διάλεκτο τῶν Βλάχων τῶν Μογλενῶν συμβαίνουν τὰ ἐξῆς : ἡ πτώση τοῦ (ὄχι φωνηεντοποίηση) στὴν ἀρχὴ τῆς λέξης εἶναι γενικὴ ἢ φωνηεντοποίησή του στὸ μέσο τῆς λέξης εἶναι ἐπίσης γενικὴ ἢ φωνηεντοποίησή του στὸ τέλος τῆς λέξης παρατηρεῖται μόνον στὴ *L'umnitsa*, ἐνὸς ἄλλα χωριὰ ἀποβάλλεται. Ἐπίσης ἡ παρατήρηση τοῦ Weigand, αὐτόθι, σ. 22, ὅτι διατηρεῖται τὸ χ στὸ κύριο ὄνομα *Hristo* δὲν εἶναι ὀρθή. Τὸ ὄνομα αὐτὸ στὴν βλαχική εἶναι *Itsa* καὶ ὄχι *Hristo*.

1. RC 42, σ. 34 : «τοῦ χωρίου Χοστιάνους». σ. 39 : «χωρίου τῆς Χοστιάνους». σ. 61 : «τοῦ χωρίου Χοστιάνους». σ. 74 : «τῷ χωρίῳ Χοστιάνους».

2. RC 47, σ. 51 : «τοῦ ...χωρίου Χώστιανες».

3. Γ ι ἄ ν ν η Σ τ α μ ν ὀ π ο υ λ ο υ, Βόλτες Ὀνοματολογικὲς. Σειρὰ πρώτη, Ἄθῆνα 1929, σ. 205 κ.ἐ.

4. *Livius*, XLV 29.

5. Ἐπειδὴ στὴν ἐργασία αὐτὴ περιέχονται λέξεις καὶ κείμενα βλαχικά με ἰδιόζουσα

ριὸ που σήμερα ἔχει τὴν ἐπίσημη ὀνομασία Ἀρχάγγελος καὶ που βρίσκεται στὴ ΒΔ πλευρὰ τοῦ Πάικου¹, φαίνεται ὅτι βρίσκεται σὲ ἄμεση σχέση με τὸ λατινογενὲς *Hostianus*².

Σύμφωνα με τοὺς φωνητικούς νόμους που διέπουν τὴν διάλεκτο τῶν Βλάχων τῶν Μογλενῶν, ἀπὸ τὸν παραδιδόμενο μεσαιωνικὸ τύπο «Χοστιάνη», που φαίνεται ὅτι ἀντικατέστησε τὸν παλαιότερο «Χοστιάνους» ἐξ αἰτίας τῆς κατάληξης -άνους, που ἦταν ἀπροσάρμοστη στὴ γλώσσα τοῦ ἰθαγενοῦς ἐλληνικοῦ στοιχείου, μπορεί νὰ προέρχεται ὁ βλαχικὸς τύπος *Uošan'* ὡς ἐξῆς : 1) Τὸ ἀρχικὸ χ ἀποβάλλεται (π.χ. *hom* (*homo*)³). 2) Τὸ μετὰ τὴν πτώση τοῦ χ ἀρχικὸ ο διασπᾶται σὲ *mo* (π.χ. *hou* (*onum*, *hom* (*homo*))⁴). 3) Τὸ τελικὸ *i* ἐπηρεάζεται τὸ προηγούμενο *n*, πρᾶγμα που συμβαίνει συνήθως με τὴν κατάληξη -*i* τοῦ πληθυντικοῦ (π.χ. *an* (<<anus>>, *plh. an'*). 4) Τὸ *s* γίνεται *š* ἀπὸ ἐπίδραση τοῦ ἐπομένου *i* (π.χ. *serpens* (*siagri*) (*šagri*)), ὕστερα ἀπὸ πτώση τοῦ *t* (π.χ. *uša* (*ustia*)). 5) Ὁ ἀναβιβασμὸς τοῦ τόνου ἀπὸ τὴν κατάληξη στὴ ρίζα μαρτυρεῖται ἤδη με τὸν τύπο «Χώστιανες», πρᾶγμα που σημαίνει ὅτι εἶχε συντελεσθῆ πρὶν ἀπὸ τὴν πτώση τοῦ χ. Πιθανότατα σημειώθηκε ἡ ἐξῆς

φωνητικὴ, παραθέτω ἕνα πῖνακα τῶν φθόγγων που συναντοῦνται σὲ αὐτὰ καὶ που δὲν ἀποδίδονται με τὸ λατινικὸ ἀλφάβητο :

ā ἡμίφωνο οὐρανικὸ, ὅπως στὴ λέξη *but* (*bat*)

a ἡμίφωνο οὐρανικὸ που βρίσκεται πλησιέστερα πρὸς τὸ a καὶ ἀκολουθεῖται ἀπὸ ἔνρινο

e, i μακρὰ φωνήεντα e, i

o + a με δύναμη φθόγγου

e βρίσκεται μετὰ τοῦ ea τῆς Ὀσσηνης καὶ τοῦ e τῆς Λούγκουντσας (Βλ. σ. 58 κ.ἐ. καὶ σ. 3)

mo, pa, pa, ja, ri ἀνιούσες δίφθογγοι με ἡμίφωνο τὸ πρῶτο συστατικὸ στοιχεῖο

oi κατιούσα δίφθογγοι

l', i οὐρανίσκειο, ὅπως στὴ λέξη *λιακό*

š συριστικὸ δασύ, ὅπως στὴ λέξη *chapeau*, ἀλλὰ με μειωμένη δασύτητα

tš συγκλειστικὸ συριστικὸ, ὅπως στὴ λέξη *chap*.

1. Χρησιμοποιοῦ τὸ ὄρωνο με τὴν εὐρύτερη ἐννοιά του. Βλ. σχετικά *Cvijic, Grundlinien der Geographie und Geologie von Mazedonien und Altserbien. Nebst Beobachtungen in Thrazien, Thessalien, Epirus und Nordalbanien. Petermanns Mitteilungen, Ergänz.-Heft Nr. 162, Gotha 1908, σ. 294.*

2. Δὲν γνωρίζω σὲ ποιά τεκμήρια στηρίζεται ὁ *I. Du j e v* καὶ ταυτίζει τὴν *Hostiana* με τὴ Φούστανη βλ. σχετικά *G. Čankova - Pečkova, La population agraire dans les terres sous la domination byzantine aux XIe-XIIe siècles «Byzantinobulgarica», Σόφια 1962, 300 καὶ ὑποσημ. 6, αὐτόθι.*

3. Ἀνεξήγητη μένει ἀπὸ βλαχικὴ πλευρὰ ἡ διατήρηση τοῦ χ στὸν παραδιδόμενο ἀπὸ τὸν *A. S t r u c k* τύπο *Hosiani, Makedonische Fahrten. II Die Makedonischen Niederlande, Sarajevo 1908, σ. 77.* Πρβλ. καὶ χάρτη.

4. Εἶναι περιέργο ὅτι ὁ Weigand πρὸ πρῶτος κατέγραψε τὴν διάλεκτο τῶν Βλάχων τῶν Μογλενῶν, παραδίδει τὸν τύπο *Ošin, ἑ.ἀ., σ. XVI.* Ἄλλὰ καὶ ὁ μαθητὴς του *Capidan* πρὸ ἀσχολήθηκε με αὐτὴ διεξοδικὰ γράφει *Ošani, ἑ.ἀ. passim.*

εξέλιξη: Ἐκ τὸν τύπο «Χοστιάνη» προέκυψε ὁ τύπος «Χόστιανη», πιθανῶς κατ' ἀναλογία πρὸς τὰ σλαβόθετα σὲ ἄνη¹. Ἀπὸ αὐτὸν προήλθε ἔπειτα ὁ τελικὸς Ὑοσαν' μὲ τὸν τρόπο πού δεῖξαμε παραπάνω. Ὅσο γιὰ τὸν ἄλλο τύπο, Ὑοσίη', πού ἀκούεται παράλληλα, φαίνεται ὅτι προέκυψε μὲ ἀφομοίωση τοῦ προηγούμενου α πρὸς τὸ ἡμίφωνο 1, πού ἀκολουθεῖ.

Ἡ εξέλιξη Χοστιάνη>Ὑοσαν' δὲν εἶναι τὸ μοναδικὸ στοιχεῖο πού ὀδηγεῖ στὴν ταύτιση τοῦ μεσαιωνικοῦ χωριοῦ τοῦ θέματος Μογλενῶν μὲ τὸ βλαχόφωνο χωριὸ τοῦ Πάικου. Ὑπάρχουν καὶ ἄλλα, πού, ὅπως θὰ δοῦμε, συνηγοροῦν γιὰ τὴν ταύτιση αὐτή.

Στὸν «Χρυσόβουλλον λόγον» τοῦ Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ, πού ἐπικυρώνει τὴν «δωρεάν» τοῦ χωριοῦ «Χοστιάνη» πρὸς τὸν Λέοντα Κεφαλαῦν, ἀναφέρονται καὶ τὰ ἐπόμενα: «(ἐξκουσσευθ(ήσε)τ(αι) δὲ τὸ εἰρημένον χωρίον)... (ἀπὸ) παροχ(ῆς) σιδήρου ἢ καρφοπετ(ά)λ(ων) καὶ μαζίου»². Ἡ προσφερόμενη ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα «ἐξκουσσεια» προϋποθέτει τὴν παρουσία ἐντὸς «τῶν δικαίων» τοῦ χωριοῦ μαντεμιῶν καὶ καμίνων παραγωγῆς «μαζίου» καὶ ἐργαστηρίων κατασκευῆς καρφοπετάλων. Μὲ τὴν πληροφορία αὐτὴ διασταυρώνεται μιὰ παράδοση τῶν Βλάχων τῆς Ὀσανης — ἔτσι ἀποδίδεται τὸ τοπωνύμιο στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα —, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία τὸ χωριὸ «πιάπνη» μὲ μαντέμια³. Ἐκεῖνοι πού τὸ ἔχτισαν, σταμάτησαν πρῶτα στὴ Νῶτια (Νῆπι)⁴, ἀλλὰ δὲν τοὺς ἄρесе ἡ ζωὴ στὸν κάμπο καὶ ἀνέβηκαν στὸ Πάικο γιὰ νὰ δουλέψουν σὰν σιδεράδες στὴ Ρασαδίστεα, στὴν Μπάλτα, στὴν Κουπάτσα· πῶς τὰ φτυάρια τους, ὅταν ἦρθαν, ἦσαν ἀκόμη ξύλινα καὶ ἐπειδὴ δὲν εἶχαν σιδερένιο ὑνί, ἔδεναν πολλὰ μαζὶ πέταλα ἀλόγων στὸ ἄροτρο. Ἡ παράδοση αὐτὴ ἐπαληθεύεται καὶ ἀπὸ τὴν «παλαιὰν ἐκβολάδα καὶ σκωρίαν» — γιὰ νὰ χρησιμοποιήσουμε ἔκφραση τοῦ Στράβωνα (IX 23, 399) — πού βρίσκεται κατεσπαρμένη σὲ τοποθεσίαι κοντὰ στὴν Ὀσανη.

Στὴν «πρόσταξιν» τοῦ Ἀνδρόνικου Α' Κομνηνοῦ ἀναφέρεται ὅτι «ἐντὸς τῶν δικαίων τοῦ ὑπ' αὐτὴν (μονὴν τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου) χωριοῦ Χώστιανες / εἶη μοναστήριον ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος»⁵· ὅτι «προσκάθηνται δουλευταὶ / τινες ἐξωθεν τοῦ τοιοῦτου μοναστηρίου»⁶ καὶ ὅτι ὑπάρχει «μύλων»

1. Βλ. γιὰ τὴν κατάληξη αὐτή, G. Stadtmüller, Τὰ προβλήματα τῆς ἱστορικῆς διερευνήσεως τῆς Ἠπείρου. «Ἠπειρωτικὰ Χρονικὰ» 9(1934), 160.

2. D 3, στ. (26) 36.

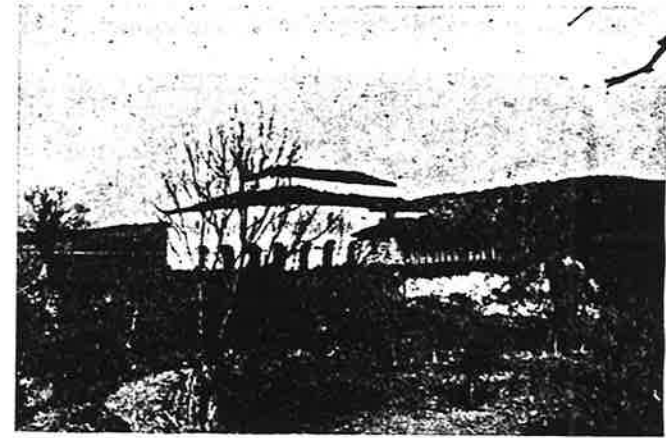
3. «Si zăcătsq cu madeamur».

4. Νῆπι ἢ Νῆπι ἢ Νῆπι, τὸ γνωστὸ τοπωνύμιο καὶ χωριὸ πού ὁ Jirecek ταυτίζει μὲ τὸ «φρούριον Ἐνώτια κεκλημένον, γειτονοῦν τοῖς Μογλένοις» (Κεδρ. Βόνν. II 462) στὴν βιβλιοκρισία του πάνω στὴ μελέτη τοῦ Weigand, Vlachos - Meglen. «Archiv für slavische Philologie» 15 (1893), 97.

5. RC 47, στ. 51-52· πρβλ. στ. 57, 58, 62.

6. Ἐ. ἀ., στ. 52-53.

«εἰς τὸ χωριὸν τῆς μάνδρας»¹. Καὶ αὐτὰ τὰ στοιχεῖα μᾶς μεταφέρουν στὴν σημερινὴ Ὀσανη γιὰ τὸν παρακάτω λόγο: Στὴν περιοχὴ τοῦ χωριοῦ αὐτοῦ ὑπῆρχε ἕως τὸ 1918 ἓνα μοναστήρι πού τιμῶταν στὴ μνήμη τοῦ Θαύματος τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ (6 Σεπτεμβρίου)². Ἀπὸ τὸ μοναστήρι αὐτό, στὸ

Εἰκ. 1. Ἐκκλησία Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ. ΝΔ πλευρά.

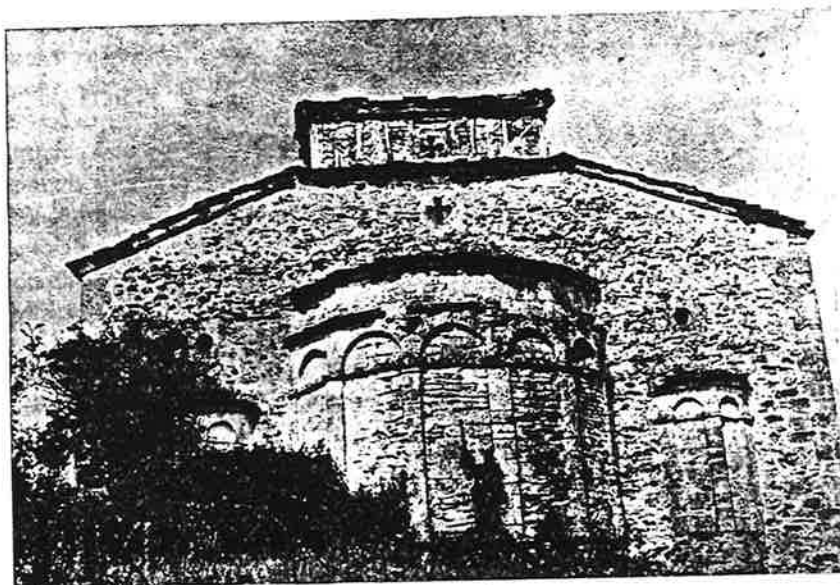

Εἰκ. 2. Ἐκκλησία Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ. Δυτικὴ πλευρά.

1. Ἐ. ἀ., στ. 60.

2. Ὁ Th. Caridan πού ἐπισκέφθηκε τὴν Ὀσανη στὰ τελευταῖα χρόνια τῆς τουρκοκρατίας, δημοσιεύει στὴν μελέτη του, Ἐ. ἀ., φωτογραφία τοῦ μοναστηριοῦ.

όποιο οφείλεται και η σημερινή ονομασία του χωριού, υπάρχει σήμερα μόνο η εκκλησία που τιμάται και αυτή στο όνομα του Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ¹, καθώς και ελάχιστα κτηριακά κατάλοιπα, ένα πλακόστρωτο, πιθανώς αύλης, και υπολείμματα περιφερειακού, πιθανώς, τοίχου, που δείχνει την έκταση που θά είχε το μοναστήρι σάν κτηριακό συγκρότημα². Οί κάτοικοι του χωριού λένε για το μοναστήρι ότι είχε πολλά κοπάδια και κτήματα³ και πολ-

Εικ. 3. Ἐκκλησία Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ. Ἀνατολική πλευρά.

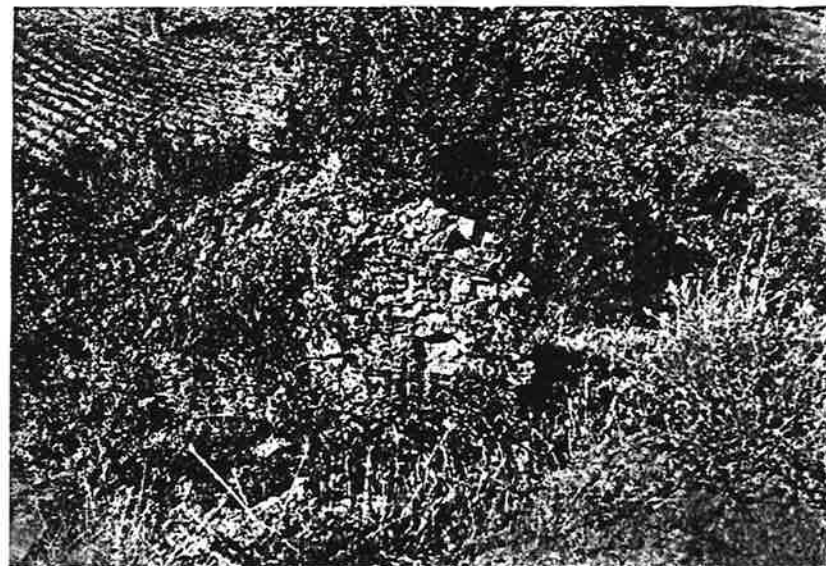
λοὺς δουλευτάδες, που πήγαιναν στα χωράφια, οδηγούσαν τὰ ζῶα στὴ βοσκή, παρασκεύαζαν γαλακτοκομικὰ προϊόντα ἢ δούλευαν στα κουκούλια. Εἶχε ἀκόμη και ἕνα μύλο. Σήμερα δὲν ὑπάρχει ὁ μύλος αὐτός, ἀλλὰ μαρ-

1. Βλ. εἰκ. 1-3. Μία ἐπιγραφή στοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς ἐκκλησίας και κάτω ἀπὸ τὴ δυτική εἴσοδο λέγει ὅτι «Ἡ Ἁγία Αὐτὴ Ἐκκλησία Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ ἱστορήθη ἱερατέβοντος τοῦ / Πανιερωτάτου Μητροπολίτου Μογλενῶν Κ. Κ. Καλλινίκου, Μοναχοῦ Ἀθανασίου / Μιχαήλ Ἱερέως. / Διὰ χειρὸς ἀδελφῶν Ἑυαγγέλου Νικολάου Ἀναστασίου Ζωγράφου ἐκ Κρουσόβου / ἐν ἔτει 1888», δηλαδή 30 χρόνια μετὰ τὴν κτίση που ἔγινε στοῦ «1858 ΕΤΟΣ», ὅπως ἀναγράφεται στὴν ἐξωτερικὴ πλευρὰ τῆς ἴδιας εἰσοδού.

2. Βλ. εἰκ. 4.

3. Ὁ Capidan, ἑ.ἀ., σ. 23, ἀναφέρει ὀνομαστικά τις γαῖες και τὰ δάση που ἀνήκουν ἄλλοτε στοῦ μοναστηρίου και που περιήλθαν στὴν κατοχὴ τῆς Ὀσσηνης: Puntea-Popai'a, Valca-di-N'agi κλπ.

τυρεῖται ἡ παρουσία του ἀπὸ τὸ ὄνομα τῆς τοποθεσίας, ὅπου βρισκόταν, «Moara lu Sfiti Rangel», καθώς και ἀπὸ ἕνα τραγούδι τῆς Ὀσσηνης, που ἔχει καταγράψει ὁ Capidan, ὅπου γίνεται λόγος για ἕνα «στεφάνωμα στοῦ μύλο, σ' αὐτὸν που ἀνήκει στοῦ μοναστηρίου»¹. Τὸ γεγονός ὅτι τόσο τὸ μοναστήρι τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στὴν περιφέρεια τοῦ χωριοῦ «Χώστιανες», ὅσο και τὸ μοναστήρι τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ στὴν περιφέρεια τοῦ

Εικ. 4. Τμῆμα περιφερειακοῦ πιθανῶς τοίχου τῆς μονῆς.

χωριοῦ Ὀσσηνη ἔχουν πολλὰ κτήματα, πολὺ προσωπικὸ και ἀπὸ ἕνα μύλο, μᾶς ἐπιτρέπει νὰ μὴ ἀποκλείσουμε τὸ ἐνδεχόμενο νὰ πρόκειται για τὸ ἴδιο μοναστήρι, που ἔχει μετονομασθῆ. Στους κατοίκους τοῦ χωριοῦ ἔχει ἐπιζητήσει ἡ παράδοση ὅτι τὸ μοναστήρι τοῦ Ἀρχαγγέλου ἔχει χτισθῆ στὴ θέση ἄλλου, παλαιότερου. Σύμφωνα με μαρτυρία τοῦ Capidan, τὸ παλαιότερο αὐτὸ μοναστήρι κᾶηκε ἀπὸ τοὺς μωαμεθανοὺς Βλάχους τῆς Νάτιας γύρω στα 1790². Δὲν ἀποκλείεται λοιπὸν νὰ ἔχουμε ἐδῶ περίπτωση μετονομασίας κατὰ τὴν ἀνοικοδόμηση, εἴτε γιατί ἡ παλιὰ ἀφιέρωση εἶχε λησμο-

1. Th. Capidan, Meglenoromâni. II. Literatura populară la Meglenoromâni. București 1928, σ. 16: Lu Peza (ἀφηγητὴς Stoju Duma, 12 χρόνων, ἀπὸ τὴν Ὀσσηνη), στροφή 4η, στίχος 4ος: «La moara si 'ncurună, la tsea di mănăstir».

2. Capidan I, σ. 23.

νηθῆ, είτε γιατί ἡ μέρα ὅπου τιμᾶται ἡ μνήμη τοῦ Θαύματος τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ στάθηκε κρίσιμη στοὺς ἀγῶνες τῶν χριστιανῶν Βλάχων τῆς Ὀσάνης κατὰ τῶν νεόφυτων τῆς θρησκείας τοῦ Μωάμεθ τῆς Νώτιας¹, χωρὶς, φυσικά, νὰ ἀποκλείεται νὰ εἶναι ἡ μετονομασία πολὺ παλαιότερη².

Στὴν ἴδια «πρόσταξιν», τοῦ Ἀνδρόνικου Α' Κομνηνοῦ περιέχεται, ὅπως εἶδαμε, ἡ πληροφορία ὅτι τὸ χωριὸ «Χώστιανες» ὑπαγόταν στὴ μονὴ τῆς Μεγίστης Λαύρας τοῦ Ἀθωνίτη Ἀγίου Ἀθανασίου. Νομίζω ὅτι μιὰ ἀμυδρὴ ἀνάμνηση τοῦ γεγονότος αὐτοῦ εἶναι δυνατὸ νὰ ἀνιχνεύσουμε στὶς παραδόσεις τῆς Ὀσάνης. Σύμφωνα μὲ αὐτές, ἐκεῖνοι ποὺ ἔχτισαν τὴν Ὀσάνη, ἦσαν πολλοὶ λίγοι: ἑπτὰ ἀνθρώποι³ ἢ λίγο περισσότεροι: ἑπτὰ οἰκογένειες καὶ ἔχτισαν ἑπτὰ μικρὰ χωριά, ποὺ βρίσκονταν ἐκεῖ τριγύρω: στὰ «Ἀμπέλια», στοὺς «Θάμνους» κ.λ.π.⁴ Μιὰ φορὰ τὸ χρόνο, μαζεύονταν ὅλοι στὴν ἐκκλησία τοῦ Ἀγίου Ἀθανασίου (Sfiti Tanas), ποὺ ἦταν ἐξω ἀπὸ τὸ χωριὸ, στοὺς πρόποδες τοῦ Deal⁵, ἀντίκρου στὸν «Κάτω Μαχαλά (Dijoasă Mală)»⁶. Μιὰ φορὰ, καθὼς τοὺς εἶχε συνάξει τὸ πανηγύρι στὴν ἐκκλησία, σκέφθηκαν πὼς θὰ ἦταν καλὰ νὰ ζοῦνε μαζὶ καὶ ἔτσι ἔμειναν στὴν Ὀσάνη, κοντὰ στὴν ἐκκλη-

1. Γιὰ τοὺς ἀγῶνες αὐτοὺς βλ. Caridan I, σ. 21 κ.έ.

2. ὉΝ. Γ. Πούλιος, Περὶ τῆς τοπογραφικῆς σημασίας τῶν Ἐκκλησιῶν ἐν Ἑλλάδι πρὸς ἀναγνώρισιν ἀρχαίων ἱερῶν. «Λαογραφία» 4, 19, γράφει ὅτι «οὐδέποτε δυνάμεθα νὰ εἴμεθα βέβαιοι ὅτι ἡ ὀνομασία χριστιανικῆς τινος ἐκκλησίας παρέμεινεν ἡ αὐτὴ ἀνεκαθεν. Διὰ πολλὰς αἰτίας ἡ ἀφιέρωσις τῆς ἐκκλησίας μεταβάλλεται, μάλιστα δὲ ἂν ἐρειπώθῃσα ἢ ἐγκαταλειφθεῖσα ἢ βεβηλωθεῖσα ἀποδίδεται εἰς τὴν λατρείαν, ἐγκαινιζομένη μετὰ παρέλευσιν χρόνου τινός, ὅτε πλέον ἢ προηγουμένη ἀφιέρωσις ἔχει λησμονηθῆ».

3. Παραθέτω ἐδῶ μιὰ παραλλαγή τῆς παράδοσης αὐτῆς, καθὼς καὶ μετάφραση: «An vecî u văcoț ra an șapți lăcur căți un Țom. Și zisiră: Aș, s - na dunoș s - na fatsim Uoșan'. Și șa si zăcătso cătium di șapți ȧamini». Στὰ παλιὰ χρόνια ἦταν σὲ ἑπτὰ μέρη ἀπὸ ἑνὸς ἀνθρώπου. Καὶ εἶπαν: Ἄντε νὰ μαζευτοῦμε νὰ κάνουμε τὴν Ὀσάνη. Καὶ ἔτσι πιάστηκε τὸ χωριὸ ἀπὸ ἑπτὰ ἀνθρώπους» (ἀφηγητῆς Τρύφων Ὀσης, τοῦ Δημητρίου καὶ τῆς Μαρίας, τὸ γένος Γ. Κετράκη. Γεννήθηκε στὴν Ὀσάνη τὸ 1896. Κάτοικος Ὀσάνης, γεωργός).

4. Ἄλλη παραλλαγή τῆς ἴδιας παράδοσης: «Uamini vinira di diparti și si mpartsora. Cătina tojfur sadeu an cupatsă, cătina an lăsnitsă, an Vin'ur, an Musal'a, an Casa lu Petca'a, lu Risaf, lu Vaša. Lă un pănăgir la Sfiti Tanas si dūnara tȧots an Uoșan'și narpum vizura ca ra bun si ja pri una, și rāmasara an Uoșan'» Οἱ ἀνθρώποι ἦρθαν ἀπὸ μακριὰ καὶ χωρίστηκαν. Μερικὲς οἰκογένειες ἔμειναν στὴν Κουπάτσα, μερικὲς στὴν Ἰλέσνιτσα, στὰ Ἀμπέλια, στοῦ Μούσα, στοῦ Σπίτι τοῦ Πέτκα, στοῦ Ρισάφ, στοῦ Βάσα. Σὲ ἕνα πανηγύρι τοῦ Ἀγίου Ἀθανασίου μαζεύτηκαν ὅλοι στὴν Ὀσάνη καὶ ἔπειτα εἶδαν ὅτι ἦταν καλὰ νὰ εἶναι μαζὶ. Καὶ ἔμειναν στὴν Ὀσάνη (ἀφηγητῆς Βασίλειος Πάγιας τοῦ Εὐαγγέλου καὶ τῆς Μαρίας, τὸ γένος Παπαγεωργίου. Γεννήθηκε στὴ Λ'umnitsa τὸ 1908. Ἐργάστηκε σὰν ράφτης στὴν Ὀσάνη, ὅπου καὶ νυμφεύθηκε. Πέθανε πρὸ δύο ἐτῶν. Γιὰ τὴν φωνητικὴ τοῦ ἀφηγητῆ αὐτοῦ βλ. σημ. σελίδας 59).

5. Βουναλάκι ποὺ ὑψώνεται ἀνατολικά τοῦ χωριοῦ.

6. Βλ. εἰκ. 5.

σία¹. Ἡ ἐκκλησία αὐτὴ βούλιαξε καὶ στὴ θέση τῆς ἔστησαν ἕνα ξύλινο σταυρό. Σήμερα, κάθε φορὰ ποὺ περνοῦν ἀπὸ ἐκεῖ, κάνουν τὸν σταυρὸ τους².

Ἄν πάρουμε σὰν ἱστορικὸ δεδομένο τὴν παράδοση τῆς καταχωσμένης ἐκκλησίας, μποροῦμε μὲ πολλὴ πιθανότητα νὰ θεωρήσουμε τὴν Dijoasă Mală τοῦ χωριοῦ, ποὺ βρίσκεται ἀπέναντι ἀπὸ τὴ θέση τοῦ ξύλινου σταυροῦ³ σὰν τὸν προβλαχικὸ πυρῆνα τῆς Ὀσάνης γιὰ τοὺς ἐξῆς λόγους: Εἶναι γε-

Εἰκ. 5. Τοποθεσία Sfiti Tanas, πάνω στοῦ νεοχαραγμένο δρόμο. Τὴν φωτογραφία πήρα ἀπὸ τὴν τοποθεσία Murmintur. Διακρίνονται οἱ στέγες τῶν σπιτιῶν τῆς Dijoasă Mală.

γονός ὅτι ἡ Ὀσάνη ὑπέφερε πολὺ ἀπὸ νερό. Ὁ Caridan ἀναφέρει ὅτι τὸ νερὸ ποὺ εἶχε στὶς μέρες του, τὸ εἶχαν φέρει ἀπὸ τὸ Soratu-Popal'ă, μιὰ πηγὴ ποὺ βρίσκεται στὰ μέσα τοῦ δρόμου ποὺ φέρνει ἀπὸ τὴν Ὀσάνη στὴν Leascova (σημ. Τρία Ἐλατα)⁴. Ἀντίθετα, ἡ Dijoasă Mală ἔχει νερό, γιατί ἡ πτυχὴ

1. Τὸ ὄνομα τοῦ χωριοῦ τους Uoșin' οἱ χωρικοὶ σχετίζουν μὲ τὸ σλαβικὸ ἀριθμητικὸ osem, γιατί λένε ὅτι ἀπὸ ἑπτὰ χωριά ἐγινε ἕνα ὄγδοο, ἢ μὲ τὴν τουρκικὴ λέξη hos ποὺ σημαίνει «καλὰ», γιατί βρῆκαν ὅτι ἡ συνένωση τῶν 7 χωριῶν σὲ ἕνα ἦταν μιὰ καλὴ λύση γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση δυσκολιῶν στὰ χρόνια τῆς τουρκοκρατίας. Τὴν δευτέρη αὐτὴ ἐκδοχὴ ἄκουσε καὶ ὁ Caridan, ὁ ὁποῖος μάλιστα παραδίδει καὶ τὰ ὀνόματα τῶν ἑπτὰ αὐτῶν χωριῶν.

2. Πρβλ. παράδοση Β. Πάγια, σ. 56 σημ. 4.

3. Σήμερα στοῦ σημεῖο αὐτὸ ἔχει χαραχθῆ δρόμος. Βλ. εἰκ. 5.

4. Caridan II, σ. 22.

του βουνού όπου βρίσκεται, διαρρέεται από το Ιζνογ, το ποταμάκι που χύνεται στο Rqu-Mari (Μεγάλο Ρέμα), που περνάει από τον κάμπο της Νώτιας και ένώνεται με τον Μογλενίτσα. Πάνω από την Dijsosa Malā και μέσα στον χώρο του σημερινού χωριού βρίσκεται η τοποθεσία Murmintur, που ήταν παλιό νεκροταφείο¹. Ήπειδη όμως δεν είναι νοητή η παρουσία νεκροταφείου μέσα σε χωριό, πρέπει άρχικά η θέση Murmintur να βρισκόταν έξω από την περιμέτρο του και επομένως το χωριό ή, αν λάβουμε υπόψη τις παραδόσεις, το ένα από τα έφτά χωριά και φυσικά αυτό που είχε το προβλαχικό όνομα, δεν θα έκτεινόταν και στην περιοχή που κατέχεται σήμερα από την Όσανη, αλλά θα περιοριζόταν στη πτυχή του βουνού που έκτείνεται ανάμεσα στο Deal και στην θέση Murmintur.

Θά ήταν εξαιρετικά θαυμάσιο αν ο ξύλινος σταυρός, που εύλαβικά χέρια στήριζαν άλλοτε στα κράσπεδα του Deal, είχε σταθή ασάλευτος μπροστά στη ροή των αιώνων, έτσι που να δείχνει με ακρίβεια τη θέση μιας καταχωσμένης εκκλησίας. Έν πάση περιπτώσει, δεν θά ήταν όρθο, έπειδη δεν συμβαίνει αυτό, να άρνηθούμε στην παράδοση αυτή κάθε πραγματικό έρεισμα, για τον έξης λόγο: Είναι γνωστό ότι η μνήμη του Άγιου Άθανασίου, που τιμάται στις 18 Ιανουαρίου, γιορταζόταν στα παλιά χρόνια ιδιαίτερα στα χωριά των Βλάχων των Μογλενών. Έσφαζαν ένα-δυο βόδια έξω από την εκκλησία, τα έβραζαν και όλες οι οικογένειες έπαιρναν από το κρέας, προσφέροντας τον όβολό τους στην εκκλησία². Όμως η παράδοση της βουλιγαμένης εκκλησίας του Άγιου Άθανασίου δεν συνδέεται με την ήμερομηνία αυτή, αλλά με άλλη, της 1 Φεβρουαρίου, κατά την οποία τιμάται η μνήμη του Άγιου Τρύφωνος. Παραθέτω την παράδοση, όπως την άκουσα: Sfacea an vinea un tserp la un pri Setšca; la jungl'au ši la dārau curban. Ši un timp zābāvi si vinā. Dintru ca zābāvi mult, ūamini cātsara si dunā gailē, ca nu vini tserbu. Pri la mirīndi, vini umarot ši nu la lāsara si rapoasā ši la jungl'ara. Ši tuntsea l'a blastimo tserbu ši lant timp nu privini. Ši bāšerica tsea cazu an loc ši rāmasi sup pimint. Ši aŭ pusara ūamini unā crutsi disupru. Ši mo ancā fac crutsi ūamini, con tŕec pri cola³.

1. Πριν από τρία χρόνια μπορούσε να διακρίνει κανείς καθαρά το περίγραμμα των τάφων. Άλλά με τα έργα που έκτελούνται τώρα εκεί καταστράφηκαν και τα τελευταία υπολείμματα του νεκροταφείου.

2. J. B. W a c e, M. A. - M. S. T h o m p s o n, M. A., The Nomads of the Balkans. An account of Life and Customs among the Vlachs of Nothern Pindus, London (α' έκδ. 1914), σ. 141.

3. Παραθέτω τη μετάφραση: Κάθε χρόνο έρχόταν ένα έλάφι την 1 Φεβρουαρίου. Το έσφαζαν και το έκαμαν κουρμπάνι. Και μία φορά άργησε να έρθη. Ήπειδη άργησε πολύ, οι άνθρωποι άρχισαν να στεναχωριούνται που δεν ήρθε το έλάφι. Το μεσημέρι, ήρθε κουρασμένο και δεν τό άφησαν να ξεκουραστή και τό έσφαζαν. Και τότε τους βλαστή-

Ό Άγιος Τρύφων δεν άναφέρεται καθόλου στην παράδοση, λατρεύεται όμως ιδιαίτερα από τους Βλάχους των Μογλενών⁴. Γι' αυτό, μπορεί να υποτεθή ότι έχει γίνει σύγχυση στις ήμερομηνίες δύο παλιών τοπικών λατρειών. Όστόσο, η παραδιδόμενη έπωνυμία της καταχωσμένης εκκλησίας ή του τόπου, όπου βούλιαξε ή εκκλησία «Sfiiti Tanas», δεν μās δεσμεύει για να σκεφθούμε ότι η χειμερινή ήμερομηνία της 18 Ιανουαρίου είναι όπωσδήποτε ή λανθάνουσα ήμερομηνία της άλλης τοπικής λατρείας, που έξυπακούεται άναγκαστικά, για τον έξης λόγο: Ξέρουμε ότι οι κάτοικοι του χωριού «Χώστιανες» ήσαν «διαφέροντες» στη μονή της Μεγίστης Λαύρας. Γι' αυτό μπορούμε να υποθέσουμε ότι δεν είναι άπίθανο να έχτισαν μία εκκλησία στο όνομα του Άγιου Άθανασίου του Άθωνίτη, του νέου και ξακουστού Άγιου, που σαν άλλος Μωσής ράβδισε τον τραχύ Άθω και έκείνος υποτάχθηκε και έδωσε άγίασμα², για να τιμήσουν τον κτίτορα της μονής που κατείχε το χωριό τους³. Ό συλλογισμός αυτός που μās μεταφέρει στις 5 Ίουλίου, ήμερα κατά την όποία τιμάται η μνήμη του Άθωνίτη Άγιου, ενισχύεται από κάποιο στοιχείο που περιέχεται στην παράδοση που παραθέσαμε παραπάνω: Σχετίζεται σε αυτή η κατάχωση της εκκλησίας του Άγιου Άθανασίου με τη βίαιη θυσία του έλαφιού, που έρχεται μία φορά τό χρόνο και προσφέρεται εκούσιο θύμα. Τον μύθο του έλαφιού ό άείμνηστος Στίλιπων Κυριακίδης θεωρεί σαν «έγκατάλειμμα λατρείας προχριστιανικής» που «έσχετίσθη κατά τόπους προς χριστιανικές πανηγύρεις ή μάλλον έχρησίμευσεν ως πυρήν σχηματισμού τοιούτων»⁴. Η παραλλαγή της Όσανης έχει όλα τα κοινά σημεία που επισήμανε ό Κυριακίδης στις παραδόσεις που συγκέντρωσε: Την

μησε τό έλάφι και άλλη φορά δεν ήρθε. Και ή εκκλησία αυτή έπεσε επί τόπου και έμεινε κάτω από τη γή. Και έβαλαν οι άνθρωποι ένα σταυρό από πάνω. Και τώρα άκόμα κάνουν τό σταυρό (τους) οι άνθρωποι, όταν περνούν από κει.

Ό άφηγητής Β. Πάγιας, έπειδη κατάγεται από την L'upnitsa και έζησε στην Όσανη, έχει άνάμικτη φωνητική. Διατρεί π.χ. τό ο στη θέση του ο ή το ε στη θέση του ea, λέγει όμως μο αντί (a)cmjā, cola αντί cmāla. Σημειώνω έδω παρατήρησή μου σχετικά με τό ε της Λούμνιτσας: βρίσκεται ανάμεσα στο ea της Όσανης και στο ε της Λούγκουντσας και άκούεται μόνο έφόσον άκολουθεί συλλαβή η και μόνο σύμφωνο, π.χ. tŕec, αλλά videa.

1. Για την λατρεία αυτή θά γίνη λόγος σε προσεχή μου έργασία.

2. G e l z e r, Vom Heiligen Berge und aus Makedonien. Reisebilder aus den Athos-Kloster und dem Insurrektions-Gebiet, Leipzig 1904, σ. 85

3. Όπως είναι γνωστό, ή μονή της Μεγίστης Λαύρας ιδρύθηκε από τον Άγιο Άθανάσιο, τον έπονομαζόμενο Άθωνίτη, στις άρχές του 962. Βλ. σχετικά G. T h e o c h a r i d e s, Kurze geschichtliche Übersicht des Heiligen Berges Athos. «Balkan Studies» I (1960), 100.

4. Σ τ. Π. Κ υ ρ ι α κ ί δ ο υ, Θυσία Έλάφου εν νεοελληνική παραδόσει και συναξαρίοις. «Λαογραφία» 6, 189-215.

προσέλευση του έλαφιου σέ όρισμένο πανηγύρι· τήν έκούσια προσφορά του νά θυσιασθή· τή σπουδή τών ανθρώπων νά τó θυσιάσουν, χωρίς νά τού δώσουν τόν καιρό νά άναπαυθή, πράξη πού τιμωρήθηκε μέ τήν μη επανάληψη τής προσέλευσης τού θύματος. Λείπει μόνο τó στοιχείο τής διανομής τού κρέατος, τó όποιο όμως άνευρίσκουμε στήν μέχρι πρό όλίγων ετών ζωντανή παράδοση τής σφαγής βοδιών και διανομής τού κρέατος, συνήθειας πού έχει κληρονομηθή από τó μακρυνό παρελθόν¹. Όστόσο, στήν παράδοση τής Όσανης περιέχεται ένα στοιχείο πού τήν ξεχωρίζει από τίς άλλες — τουλάχιστο αυτές πού συγκέντρωσε ó Κυριακίδης —, ή ήμερομηνία. Ένώ δηλαδή σέ εκείνες ή προέλευση τού έλαφιου σχετίζεται μέ θερινές γιορτές², στήν παραλλαγή τής Όσανης συνάπτεται μέ χειμερινή, τή γιορτή τού Άγίου Τρύφωνος. Δέν ονομάζεται βέβαια ή ίδια ή γιορτή, δίδεται όμως ή ήμερομηνία τής, ή 1 Φεβρουαρίου. Άλλά ή ήμερομηνία αυτή δέν ταιριάζει μέ τó περιεχόμενο τής παράδοσης. Γιατί δέν είναι δυνατόν έκκλησία πού τιμάται στό όνομα τού Άγίου Άθανασίου νά πανηγυρίζει τήν 1 Φεβρουαρίου. Άντίθετα ή άλλη, τής 5 Ιουλίου, τού Άθωνίτη Άγίου Άθανασίου θά ήταν σύμφωνη μέ τó περιεχόμενο τής παράδοσης και θά έφερε συγχρόνως τήν παραλλαγή τής Όσανης στόν κύκλο τών άλλων παραλλαγών, πού σχετίζουν τήν προσέλευση τού έλαφιου μέ θερινή ήμερομηνία. Έπομένως, αυτή έχει πιθανότητες νά ήταν ή αρχική ήμερομηνία τής παράδοσης.

Ό Κυριακίδης συσχέτισε τόν μύθο τού έλαφιου μέ τήν λατρεία τής άγροτικής θεάς Άρτέμιδος, πού άσκοϋσε τήν δύναμή της «έπωφελώς ή και βλαπτικώς όταν ήτο ώργισμένη επί τήν βλάστησιν και προκοπήν τών σπαρτών, έχει δέ ως ζών ιδιον τήν έλαφον»³. Η συσχέτιση αυτή μάς επιτρέπει νά σκεφθούμε ότι είναι ένδεχόμενον ή λατρεία τού Άθωνίτη Άγίου νά άντικατάστησε κάποια άλλη χριστιανική λατρεία, πού άποτελοϋσε και αυτή συνέχεια προχριστιανικής λατρείας, τής Άγροτέρας Άρτέμιδος. Και ίσως δέν είναι τυχαίο πού ή παράδοση τού έλαφιου σέ κανένα άλλο από τά χωριά τών Βλάχων τών Μογλενών δέν είναι γνωστή, παρά μόνο στήν Όσανη. Ό Άγιος Ιωάννης ó Πρόδρομος έχει θερινή γιορτή και δέν άποκλείεται τó μοναστήρι τού Άγίου Ιωάννου τού Προδρόμου τού χωριού «Χώστιανες» νά πανηγύριζε στίς 24 Ιουνίου, ήμέρα κατά τήν όποία τιμάται τó Γενέσιον

1. Βλ. Wace-Thompson, έ.ά.

2. Κυριακίδου, έ.ά. σ. 198: 20 Ιουλίου, Προφήτη Ηλία (Αιβλάση)· 26 Ιουλίου, Άγία Παρασκευή (Πέτρα)· 20 Ιουνίου (Γριντάδες)· 15 Αύγουστου (Δεμάτι)· 29 Ιουλίου, Άγίου Ιωάννου (Άρτοτίνα)· 16 Ιουλίου, Άγ. Άθηνογένους (συναξάρι)· έξάιρεση άποτελεί μία, τήν δεύτερη μέρα τού Πάσχα (Μέγα Μοναστήρι), πού πέφτει άλλοτε τόν Μάρτιο και άλλοτε τόν Άπρίλιο, είναι δηλαδή έαρινή.

3. Κυριακίδου, έ.ά. 201.

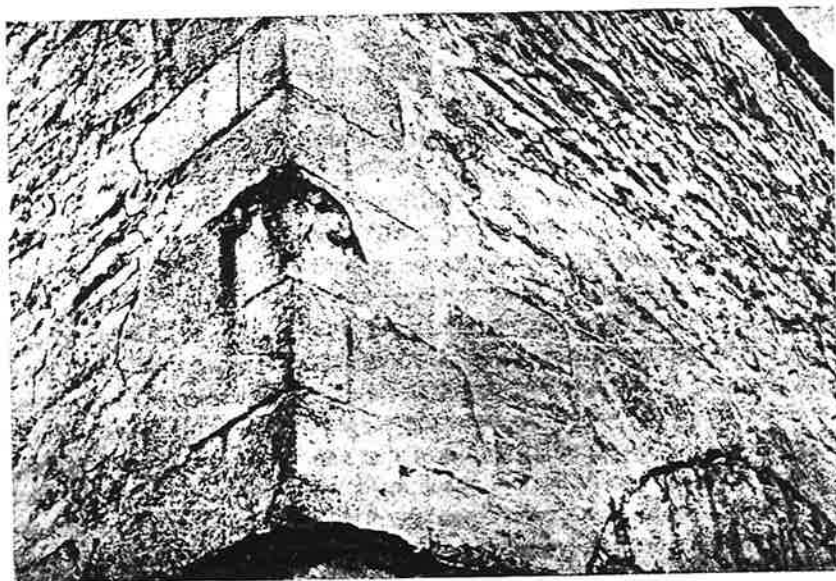
τού Ιωάννου τού Προδρόμου. Δέν άποκλείεται λοιπόν νά ύπήρχε πραγματικά εκεί ένα τέμενος τής Άγροτέρας Άρτέμιδος, άν μάλιστα ληφθή ύπόψη ότι ή Θεά τής βλάστησης ως σήμερα συχνά άφήνει τήν όργή της νά ξεσπάη στόν κάμπο πού άπλώνεται άκριβώς κάτω από τήν Όσανη, άνάμεσα από Τζένα και Πάικο, ξεσηκώνοντας ένα δαιμονισμένο άγέρα, πού άρπάζει στέγες, ξεριζώνει δένδρα και σαρώνει τά σπαρτά. Οί Βλάχοι τού κάμπου αυτού ονομάζουν τόν καταστρεπτικόν αυτόν άγέρα *uscatā grindinā* (στεγνό χαλάζι). Στά παλιά χρόνια σκέπαζαν τά σπίτια τους μέ πλάκες άντι κεραμίδα, γιατί μόνο έτσι μπορούσαν νά έχουν τó κεφάλι τους *sub uscat* (κάτω από στεγνό, κάτω από στέγη).

Δέν θά είναι ίσως έξαιρετικά τολμηρό νά ύποστηριχθή ότι ή σύγχυση πού διαπιστώνουμε στήν παράδοση τού έλαφιου και τής καταχωσμένης έκκλησίας στίς ήμερομηνίες δέν είναι τυχαία, αλλά προδίδει σκόπιμη μετάθεση μιάς και τής ίδιας από άποψη χαρακτήρα λατρείας. Όπως είναι γνωστό, ó Άγιος Τρύφων γιορτάζεται σαν προστάτης τών γεωργών και ή ιδιότητά του αυτή τόν φέρνει σέ άντιστοιχία μέ τήν Άγροτέραν Άρτεμιν. Άν πρόκειται γι' αυτό, τότε τά πράγματα θά συνέβησαν ως έξής: Οί Βλάχοι τών Μογλενών, από παράδοση γεωργοί, έφεραν μαζί τους τή λατρεία τού Άγίου Τρύφωνος. Έκείνοι πού άνέβηκαν στό Πάικο και έγιναν κάτοικοι τού χωριού «Χώστιανες», γνωρίστηκαν μέ μιά τοπική λατρεία, πού ήταν και αυτή άγροτική, αλλά διέφερε από τή δική τους από άποψη έποχιακή. Άρχικά προσαρμόστηκαν στήν θερινή ήμερομηνία τής 5 Ιουλίου (τού Άθωνίτη Άγίου Άθανασίου) πού πιθανώς παραμέρισε τήν παλαιότερη, τής 24 Ιουνίου (τού Άγίου Ιωάννου Προδρόμου). Έπειδή όμως ή παράδοση έχει δύναμη άκαταμάχητη, επανήλθαν άργότερα στή δική τους, τή χειμερινή, τής 1 Φεβρουαρίου. Έτσι, ένώ ή έκκλησία τους εξακολούθησε νά τιμάται στό όνομα τού Άγίου Άθανασίου, τó έλάφι μετάθεσε τήν ήμερομηνία τής προσέλευσής του σέ αυτή στήν 1 Φεβρουαρίου.

Η έκκλησία τού «Άγίου Άθανασίου, τού Άθωνίτη», όπως πιστεύουμε, τó «μοναστήρι τού Άρχαγγέλου Μιχαήλ» μέ τόν «Μύλο τού Άρχαγγέλου Μιχαήλ» και ή άνάμνηση τών κατοίκων τής Όσανης ότι τó χωριό τους «πιάσθηκε» από μαντέμια, άποτελούν στοιχεία πού συμβάλλουν στήν έδραίωση τής άποψης ότι «Χώστιανες» και *Uošan'* είναι ένα και τó ίδιο χωριό. Στά στοιχεία αυτά έρχεται νά προστεθή ένα άκόμη: Τό έλάφι πού επέζησε στίς παραδόσεις τών Βλάχων τής Όσανης. Γιατί δέν μπορεί κανείς νά μη σκεφθή ότι αυτό είναι ή *hostia* πού έδωσε άφορμή στή γένεση τού τοπωνύμιου *Hostianus*.

Μετά τήν άνεύρεση τού χωριού «Χώστιανες» μέσα στό θέμα Μογλενών, έχουμε νά προσθέσουμε τά έξής: Όλα τά δεδομένα πείθουν ότι τó χωριό «Χώστιανες» είναι προβλαχική έγκατάσταση. Έπομένως οί κάτοικοι

του αρχικά ἦσαν Ἕλληνες καὶ ἀργότερα «Ἕλληνες καὶ βλάχοι διαφέροντες τῇ μονῇ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου τοῦ ἐν Ἀθῶ». Ἡ παρουσία σὲ αὐτὸ τοῦ ἐλληνικοῦ στοιχείου, ποὺ θὰ ἐκβλαχίσθηκε, ἴσως εἶναι τὸ μοναδικὸ γεγονός ποὺ μπορεῖ νὰ δώσῃ ἐξήγηση στὴν ἐπιβίωση τοῦ τύπου Hosiani ποὺ παραδίδει ὁ Struck¹ γιὰ τὴν Ὅσανη καὶ ποὺ μένει ἐντελῶς ἀνεξήγητη μὲ τὴ φωνητικὴ τῶν Βλάχων.

Εἰκ. 6. Ἐκκλησία Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ. ΒΔ ἐξωτερικὴ γωνία μὲ κεφαλὴ κριοῦ.

Ὅλα τὰ δεδομένα πείθουν ὅτι «τὸ χωρίον τῆς μάνδρας» ποὺ βρίσκεται «ἐντὸς τῶν δικαίων τοῦ χωρίου Χώστιανες» ὑπῆρξε χώρος λατρείας χωρὶς διακοπή, τουλάχιστο ἀπὸ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους καὶ ἔδω, χωρὶς, φυσικά, νὰ ἀποκλείεται καὶ παλαιότερη ἐκεῖ παρουσία της. Γι' αὐτὸ πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦν στὸν χώρο τοῦ μοναστηριοῦ κτηριακὰ λείψανα τεμένους προχριστιανικῆς λατρείας, πιθανῶς τῆς Ἀγροτέρας Ἀρτέμιδος². Ἡ hostia ποὺ προβάλλει στὴν ἐξωτερικὴ ΒΔ γωνία τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ³ καλεῖ καὶ ἐνθαρρύνει σὲ μιὰ τέτοια ἀναζήτησι.

ΜΑΡΙΑ Γ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

1. Βλ. σ. 51 σημ. 3.

2. Γιὰ τὴ λατρεία τῆς Ἀγροτέρας Ἀρτέμιδος στὴν Μακεδονία βλ. Δ. Κανατσούλη, Ἡ Μακεδονικὴ Πόλις. «Μακεδονικά» 5(1961-1963), 85.

3. Βλ. εἰκ. 6.

RÉSUMÉ

Marie Papageorgiou, Le village Χώστιανες du thème de Megléna.

En s'appuyant sur des témoignages linguistiques, historiques et folkloriques l'auteur identifie la localité du thème de Megléna Χώστιανες (Rouillard et Collomp, Actes de Lavra, no 47, Πρόσταξις d'Alexis I Comnène) avec le village vlachophone de nos jours Ὅσανη ou Ἀρχάγγελος, qui se trouve sur le mont Paikon.

L'auteur présume que le nom de cette localité est apparemment d'origine latine, derivant d'un supposé «Hostianus» qui doit signifier «Lieu de Victime» ou «Lieu de Culte caractérisé par l'offrande d'une victime». Selon toute apparence, un culte païen de caractère rural peut-être, fut exercé dans ce lieu par les grecs indigènes de la Macedonia Tertia. Ce culte n'a jamais été interrompu, parce qu'il fut remplacé par un autre, chrétien, mais du même caractère rural. Les Valaques, qui s'établirent plus tard dans la localité Χώστιανες, continuèrent l'exercice de ce culte.